

sinde, · at jeg i haven ville gå · for dér en blomst at finde. · Jeg fandt den bag min mors hæk, · dens navn er vintergæk (14). En vintergæk, en sommernar, · en fugl foruden vinger, · en lille ven, som har dig kær, · en venlig hilsen sender (meget alm.). En lille nisse på potten sad, · og hvad han gjorde, det véd jeg ej, · men da jeg ned i potten så, · en vintergæk på bunden lå. – Bag busken fandt jeg en gæk så sød, · jeg troede den var af kulde død. · Nu sender jeg den til dig, min ven. · Tæl prikkerne små og gæt fra hvem.

Samlinger af gækkebrevsvers er trykt bl.a. følgende steder: 19 1885,164–66; 794 191–92,122f; 488l 1896,160ff; 135 19/3 1900; 351 1,1901,183–89 og 32,1932,40–43; 488g 4,40–48 (o. 1900); 166 1907,540; 65 24/2 1924, 7/2 1926, 16–19–20–22/3 1952; 885 2,1925–26,142f og 17,1941,75–80; 549 1937,184; 986 4,1938,265–68; 210 19/2 1949; 511 8–15–20/3 1952,3–10/4 1952, 4/3,1–15/4 1959, nr. 16 1965; 380 nr. 15 1960; 517 nr. 16 1960; Margit Brandt, Vintergæk og sommernar. 1975.

Navnet bruges også i overført betydning. Således blev et udvalg, som februar 1965 behandlede »buketten« af nye afgiftslove, kaldt Vintergæk-Udvalget (15).

LITTERATUR: (1) 64 4/4 1944; (2) 466 289; 830 10,1888,47; 885 17,1949,71,75,78; (3) 864; (4) 634 12748; (5) 854 2,1933,129ff; 466 289; 760 610–12; (6) 760 607; 101 181f; (7) 228e tb. 179; (8) 107 1954; (9) 228e 1,1886–93,153f,447; 830 10,47; (9b) 359 21,1911,94; Johan Lange, Primitive Plantenavne (1966), 25; (10) 783b; (11) 864; (12) 107 1951; (13) 511 8/3 1951; (14) 517 nr. 16 1960; (15) 725 12/2 1965.

LEGENDE, EVENTYR, GÅDE, ANVENDELSE

Ifølge en legende lovede St. Dorothea før hun døde at sende mindeblomster fra himlens have til jorden; men hun døde om vinteren, og en engel bragte denne lille hvide klokkeblomst, som blomstrer på hendes dag 6. februar (1), sml. s. 218.

Et eventyr fortæller om en kristen prinsesse, at hun afviste alle bejlere, også en hedensk høvding. Men en morgen, da hun spadserede i haven, kom høvdingen og dræbte hende med sit sværd. Hvor blodet randt, plantede en engel den lille hvide blomst (Fyn; 1).

Et gammelt ord siger, at vintergækken skyder frem juleaften (2).

Gåde: der stander en jomfru så hvid som sne, · når man hende ser, kan man ad hende le, · når

man hende betragter nøje, · bli'r hun gul i sit øje (3).

Vintergækkenes grønne blade bundet om påskeæg under kogningen farvede dem i grønne mønstre (NSJælland; 4).

Årets første vintergæk skulle spises, så fik man ikke koldfeber = malaria (Falster o. 1885; 5).

LITTERATUR: (1) 19 162,163f; (2) 671 1959,134; (3) 488n 144; (4) 941e 46; (5) 830 8,1887,122; 546 52,1964,103.

PROSA OG POESI

En lille forkommen, hvid og grøn vintergæk, det er tegnet for alle blomster i verden og for hele livets cirkulerende vækst *Mogens Lorentzen* (1). Er det en taktfulhed overfor vinteren, at sommeren begynder med blomster, der ligner sne? Eller er det en underfundighed? Nøkket er det: det er sommerens endnu blege ansigt, der titter frem derhenne *Kaj Munk* (2), små hvide, lysende knopper titter frem mellem de halvt åbnede blade. Med et par døgn's pladrende tøj vil de være rede til at ringe sejren ind med deres glade små klokker *Knud Hee Andersen* (3). For hver gang de møder os, kommer de os nærmere; deres hilsen er som et kærtegn, et løfte om, at vi endnu engang skal se foråret komme. ...når vi bliver gamle, ser vi tilbage, lytter imod jorden og glæder os for hver gang vi hører vor barndoms hvide blomsterklokker atter ringe våren ind *Jens K. Jørgensen* og *Knud Hee Andersen* (4) – hele lagnen af vintergækker, som med hvide kinder indvarsler en vår, de selv aldrig skal se. *Johannes V. Jensen* (5).

Uanselig og med bøjet hoved, som om den bad, står vintergækken i havens stenhøj. Kigger jeg ind under de hvide klokker, kan jeg se den hvide plisséring, og for første gang ser jeg den grønne pastelfarve hvælve sig over støvdragerens stænk af sol som en fint stribet silkekuppel. Sne, sol og løvspring lagt ind i den mest jomfruelige af alle blomster. – Jeg knælede foran vintergækken i morges og blev rørt over at se et kosmos i den lille, ydmyge blomst, hvor vinter, høst og forår stod tegnet i klokkebunden *Halfdan Rasmussen* (6).

De første vintergækker stikker hovederne op, dydigt bøjede, som om de ikke turde se forårsolen i øjnene *Ole Vinding* (7). Syv vintergækker, syv små hvide nonner, der bøjede hovederne ligesom fordybet i en stille bordbøn *Knud Poulsen* (8); en klynge angrende nonner, der bodfærdigt bekender deres synd: at have været altfor utålmodige og altfor tidligt givet sig livet

i vold *Knud Poulsen* (9); små blokke af vintergækker, der hang bodfærdig med de hvide hoveder, som om de stod i skammekrogen eller bad om forladelse, fordi de så letsindig og forhippet havde vovet sig så tidligt frem *Knud Poulsen* (10). Vintergækkene ovre under æbletræet underbygger indtrykket, de ligner grangiveligt vandkæmmede drenge i matrostøj og med nye sko, der klemmer. *Hans von Folsach* (11).

Vintergækken er i tiåret 1911–20 benyttet 50 gange i 185 danske digteres poesi (12), i øvrigt kun ét sted i religiøs digtning: af N. F. S. Grundtvig i læredigtet *Sandheden* (1843?), hvor både *Sommernar* og *Vintergæk* nævnes.

Ren og skær i uskyldige hvide dragt · stod forkynderen af vårens pragt, · sommergækken, i en snedækt have *Frederik Schaldemose* (13). En sne med grønne stilke · han [vinteren] til farvel os gav! · · Af vinterhvidt og forårsgrønt · er »gækkens« dråber vædet – · på skellet · der passer den så kønt *Chr. Richardt* (14). Underlige blomst ved vintertide! · lifligt er dit lyse forårsbud, · der skal varsle os, at vintren lider, · ringe våren ind og vintren ud! *Chr. Henrik de Thurah* (død 1898). Ser du ej ved hækken · vugger vintergækken · sine klokker alt i solens skær. – Og som de lønligt spired' over mulde · som vårens varsel midt i kuld' og sne, · de varsler håb i dødens vinterkulde · og gensynsglæde midt i savnets ve *Vilhelm Gregersen* (15).

Vintergæk! Årets første blomst. · Trods is og sne og mørketid du kommer. · Beskeden hvid og grøn, · så simpel og så skøn. · Du nynner visen om den danske sommer *Fredrik Nygaard* (16). Du hvide slanke vintergæk, · der står så kønt · med guld og grønt · i kalken *Valdemar Rørdam* (17). Langs hækken i min have · er mulden ved et kup · besat med stivet grønt og hvidt, · en vintergækketrup *Aage V. Reiter* (18).

Du kommer for tidligt, du lille gæk, · jeg frygter for, at du fryser væk, · thi end er det koldt og mørke dage · og kyndelmisseknuget er end tilbage *Mads Hansen* (19). Nu letter våren taget lidt på arken · og sender ud sin due til forsøg: · den hvide gæk, som af sit spæde løg · frempipper under buskene i parken *Otto C. Fønss* (20). Men gækkenes skælmske lighed med sne · er en ængstelig spørgen om hvad og om hvem, · er en sitren midt mellem at græde og le, · er en bleg lille længsel, som vover sig frem · fra et øjenlåg, der står halvt på klem *Helge Rode* (21).

Så vinterligt hvide de står, · syv-otte små søstre i flokken, · trykt sammen som frysende får *Ludvig Holstein* (22). Den står så sødt i løn – det skind, den har vist døjet, · men be'r dog nu sin

takkebøn · med ho'det stille bøjet *Knud Poulsen* (23). Da sneen sank · fik vi visit · af lette alfer · klædt i hvidt. · · Af jorden steg, · blufærdig-kæk, · med bøjet hoved · en vintergæk *Soya* (24). Hvid er vinterkåben, · der trods frost står åben · ... tynde vinterklær. · · Mange, mange hvide · søskende så blide · står i haven hist. · Krinolinekjolen · ses, når vintersolen · skinner kold og trist *Cai M. Woel* (25). Nys sprang den første vintergæk i kjolen · og dansede balletdans under solen, · og bøjede sig graciøst i dansen, · som var hun ballerina frøken Hansen. *Hulda Lütken* (26). I ser en jomfruenke · hvidklædt med grønne krans · gå lystigt frem for jer · med løftet skørt og danse: · se, mig skal ingen krænke, · så tynd og bleg jeg er! *Valdemar Rørdam* (27). Du lille frøken Vintergæk, · så piblefin, så kysk og kæk · i crepe de Chine og silke *Olaf Gynt* (28). Hvid er vinterkjolen, · vævet af snefnuguld, · spundet af kulde fra polen. *Alex Garff* (29).

De skinner langs dam og dige · i hvide klynger · som børn af et himmelsk rige, · der står og synger *Valdemar Rørdam* (17). Spæde vintergækker · rækker · sig som hvide piger, · siger: · kom i mine riger! *Johannes V. Jensen* (30). En lille fræk forvoven tøs · med lysegrønne trusser · i sneen stod og hundefrøs · om sine bare fusser *Minna Kristensen* (31). Og vintergækker titter · op af den sorte jord, · som skjorteklædte drenge · i det katolske kor *Harald H. Lund* (32).

Borte er sneen, · som jorden var dækket af – · dér står de blomster, · som vintren blev gækket af *Piet Hein* (33). Sådan er jeg. Til sommer · ser I min grav bag hækken. · Dit favntag, søde vår · vil dræbe vintergækken. · Jeg blomstrer, før du kommer · og visner, før du går *Valdemar Rørdam* (27).

Gækkebrev til læreren. Pædagogisk Studiesamling.

St. St. Blicher, Snekløkken (1826); Ludvig Holstein, Vintergæk (22); K. L. Kristensen, Vintergæk (34); Olaf Gynt, Vintergækker på den fynske Muld og Til Frøken Vintergæk (28); Emil Larsen, Hvide Klokker (35); Hulda Lütken, Vintergæk (36); Henri Nathansen, Gækkebrev (37); Holger Rasmussen, En Vintergæk (37); Soya (39); Hans Storm, Vintergækker (40).

LITTERATUR: (1) 556b 20; (2) 616 68f; (3) 23b 32; (4) 462 192; (5) 433t 193; (6) 844 20/2 1949; (7) 979 53; (8) 730b 22; (9) 730d 73; (10) 730c 23; (11) 65 30/3 1965; (12) 665k; (13) 802 31; (14) 417 nr. 17, 1876, 270; (5) 307d 21f,131; (16) 664 68; (17) 789g 62; (18) 761 36; (19) 332b 160; (20) 283b 64; (21) 417 1913,359; (22) 397c 34f; (23) 380 31/3 1925; (24) 64 14/2 1948; (25) 982 19; (26) 566h 12; (27) 417 1924,539; (28) 316f 243 jf. 106f; (29) 395c 58f; (30) 433k 14; (31) 380 nr. 15,1960; (32) 561e 21; (33) 361d 16 jf. 18; (34) 490f 46f; (35) 526b 45; (36) 566f 20; (37) 633 89; (38) 746 38f; (39) 851 16; (40) 863b 51.

Dorothealilje, *Leucojum vernum*

blomstrer omtrent samtidig med Vintergækken, fra hvilken den let kendes ved at have seks lige lange blomsterblade, hver med en grøn spids.

Omtales i 1600-t som voksende i landsby- og købstadhave og er også nu en almindelig stauede. Mange steder forvildet fra haver, således på Skjoldenæsholms ruin, ved Mariager og Maribo, hvor Birgittiner-nonnerne synes at have holdt særlig meget af denne blomst (1) – og talrig i Bregninggårds skov VJylland (2), hvor pigerne om foråret plukker den til stuepynt (3).

Dorothealiljen o. 1700ff har flere navne fælles med vintergæk; *Sankt Dorothea-lilje* 1546–1774, *dorthelilje* o. 1700ff. Lolland, Bornholm, *thealilje* Kgs. Lyngby – helgenindens kalenderdag er 6/2, hos os blomstrer planten dog tidligst sidst i februar (4), »opkaldt efter dronning Dorothea, gift (1445) med Kristoffer af Bayern« (Sorø; 5), sml. nedenfor. *Februarlilje* 1546–1802, *hvid tidløs* 1546–1648, *vinterlilje* 1622, *hvid påskelilje* 1647–1774, *blideslilje* 1648, o. 1700, 1802, af blidemåned = februar, *februarviol* 1770 og *sneblomst* 1770–1848, *februarblomst* 1774, *nøgne jomfruer* 1802 og *snelilje* 1802–43, *kyndelmisse-lilje* og *martsblomst* 1820, *snekløkke* 1834ff, Sønderjylland, *hvidblomme*, *vår-hvidblomme* 1837ff, *stor vintergæk* 1843, *vinterviol* 1869, *knopblomst* 1897 den klokkeformede blomst er

tilsyneladende kun halvt udfoldet; *klosterlilje* 1905 ofte dyrket ved klostre, *gækkelilje*, *-pæon* VFyn, *dobbelt gæk* Maribo, *fløjelsblomst* Bornholm (6).

LITTERATUR: (1) 697 1648,7; 540 46; 495 13,542f; (2) 94 43,1935,75; (3) 634 12249; (4) jf. 228e 3,160; (5) 161 1906/23: 362; (6) 689 1,846f.

LÆGEMIDLER

Henrik Smid 1546ff: knuste løg til stikpille, som vædet med honning anbringes i anus for at »ud-drive det forsamlede vand« og »af livet det levrede blod«; knuste løg som omslag på barselskvinders hævede bryst og på brandsår.

Simon Paulli 1648 regner Dorothealiljen for kun at være en prydpilante.

Dorothealiljens løg og top indgik i et dekokt, hvormed klog mand i Nr. Lyndelse ved Odense badede en patients dårlige ben – hvilket 1872 bragte ham for retten, som dog frifandt ham.

LITTERATUR: 466b 191f efter 363 13/9 1872.

LEGENDER

En legende svarende til den under vintergæk nævnte beretter, at St. Dorothea lovede at sende blomster fra himlens urtegård til jorden. Men hun døde midt i vinteren, og hendes venner tvivlede på, at hun kunne holde løftet, for der var ingen blomster, der kunne gro på den årstid. Da kom en Guds engel med den hvide blomst på en grøn stængel (1).

På Sjælland er optegnet: da den hellige Dorothea led martyrdøden, kom en engel fra himlen med disse blomster i en kurv; derfor skyder de så tidligt op af jorden, at de kan blomstre på hendes dag 6/2 (2).

LITTERATUR: (1) 280 13/3 1927; (2) 488g 2,200 jf. 208f.

PROSA OG POESI

Dorothealiljer, spæde frøkner, som kommer op i bede midt i sneen og står med kolde fødder *Johannes V. Jensen* (1). Her i solkrogen ... har dorothealiljerne løftet deres hvide, grøntudtunge krinoliner til en fortryllende dans med lyset og blæsten *Valdemar Rørdam* (2).

Min højt elskede dorothealilje, der kommer stille som en hvidklædt engel i stivet skørt med grøntbroderet bort og åbner paradiset forårsport *Valdemar Rørdam* (3).

LITTERATUR: (1) 433t 193;(2) 789v 14; (3) 789x 37.